

nek Franciaországba, helyesen cselekesznek tehát, ha előbb olyan vidéki városban tartózkodnak, minőnek Grenoble-t találtam és csak azután mennek Párisba, mikor már túl vannak a kezdet nehézségein: mikor már megértik a beunszulótt francziák beszédét és maguk is a társalgásban már gyakoroltak.

(Pécs.)

KÁLMÁN MIKSA.

IRODALOM.

L'enseignement en Hongrie. Budapest, Imprimerie Victor Hornyánszky. 1900.

Magyarország a mostani párisi világkiállításon jelent meg legelőször mint önálló állam. Az eddigi világkiállításokon — még az 1889-ben Párisban rendezett világkiállításon is — hazánk mint Ausztriának függeléke tűnt fel. A képviselőház, a kormány iniciatívájára, a legnagyobb készséggel szavazta meg ama nagy összegeket, melyeket az önálló épületek és kiállítások követeltek. A siker nem is maradt el. Magyarország nem csak fényes múltját mutatta azon be, hanem bebizonyította, hogy az ipari és technikai tevékenység számos terén elérte, sőt egyes dolgokban túlszárnyalta a legelőrehaladottabb nemzeteket is. Hogy ezt a nagy eredményt elértük, talán első sorban a közoktatás terén elért sikereknek tulajdonítható. Helyes és jó gondolat volt tehát vallás- és közoktatásügyi miniszterunktől a «L'enseignement en Hongrie» című műnek kiadása, melyet a magyar közoktatásügyi kiállítást látogatóknak ingyen osztogattak és e művel az ügy iránt érdeklődők figyelmét előrehaladt közoktatásügyünkre és kulturális intézményeinkre irányították.

A vaskos, 546 lapot tartalmazó mű Magyarország egész kulturájának érdekes múltját és magas niveaun álló jelenét tárja fel.

Könyvünk mindenek előtt közoktatásügyünk administrációjának beható történetét tárgyalja; kimutatja, mikép alakult 1715-ben a közoktatásügy ellenőrzése és felügyelete, midőn ezt a királyi kancelláriára ruházták át. Mária Terézia a közoktatásügyet teljesen a helyhatósági tanács kezébe tette le, mely csak 1848-ban szűnt meg, midőn annak helyébe a magyar parlamentaris és felelős miniszterium lépett. Az 1848-iki szabadságharc szerencsétlen kimenetele után ismét a helyhatóság intézte Magyarország közoktatásának fontos ügyét, míg 1867-ben az alkotmány visszaállításával ismét b. Eötvös vette át a vallás- és közoktatásügyi tárczát, melyet utána Pauler Tivadar (1871—1872), Trefort Ágost (1872—1888), gr. Csáky Albin (1888—1894), b. Eötvös Loránd (1894—1895) vezettek, míg azóta dr. Wlassics Gyula áll e miniszterium élén.

Könyvünk ezután a vallás- és közoktatásügyi miniszterium szervezetét ismerteti. Kimutatja szakosztályainak számát, ismerteti ezek teendőit, egy szóval e miniszterium teljes adminisztrációjával ismerkedünk meg. Maga az administratio évenként 777,108 koronába kerül.

Ezek után a *közoktatásügyi tanács* szervezetének bemutatásával foglalkozik. A tanácsot 1871-ben állították fel és 1896 október havában kapta meg jelenlegi organisatióját. Ezen újonnan szervezett tanács legkiválóbb alkotása a középiskolai tanterv revisiója, mely tudvalevőleg az 1899/1900. tanévtől kezdve lépett életbe.

A könyv harmadik fejezete a *kisdedővődékről* szól, melyeket nálunk Brunswick Terézia grófnő kezdeményezett, e nemes szívé és nagyműveltségű hölgy, ki Pestalozzinál és Angolországban tett látogatásai után Magyarországra visszatérve, ama szándékkal foglalkozott, hogy a gyermekek megvédésére célzó intézményt nálunk is meg fogja honosítani. Brunswick grófnő meg is valósította ez irányban táplált eszméit, mert 1828-ban már föllállíthatta az első gyermekóvodát, melyet «Angyalkert»-nek nevezett el. A Budán föllállított gyermekóvodát nem sokára a Pozsonyban és más vidéki városokban föllállítottak követték.

Az ügy, melyet már nem annyira humanitariusnak, mint inkább nemzetinek tekintettek, mind több és több pártfogóra talált és már 1846-ban oly egyesülettel találkozunk, mely a gyermekóvodák föllállítását propagálta. Az egyesület élén Festetich Leó gróf állott. Az egyesület adminisztrációjában hazánk legkiválóbb férfiai vettek részt; többi közt Kossuth Lajos is. 1848-ban már 89 ily óvodával találkozunk, de a szabadságharc lezajlása után az óvodák száma mindinkább apad. Tíz év után csak 52 van, mert az abszolút kormány mindenféle akadályokat gördített föllállításuk elé. Csak 1861-ben kezd ismét a közönség figyelme a kisdedóvodák felé irányulni. 1864-ben maga Deák Ferencz iratkozott be a kisdedóvók föllállítására alakult egyesület tagjai közé, de csak 1865-ben karolták fel hathatósan mindenfelé az egyesület ügyét. Főleg nagy lendületet adott nekik ama körülmény, hogy a király és királyné nagyobb pénzüsszeget küldött az egyesület céljaira. Az 1869-ben alakult Froebel-egyesület a kisdedóvó-ügynek egész új irányt ad, melyet különösen P. Szathmáry Károly karolt fel tollal és tettel, mint publiczista és mint országgyűlési képviselő. 1875-ben már 215 ilyenmű intézet van, melyeket 18,624 gyermek látogat. Fentartásukra 384,264 koronát szánnak, melyhez az állam 50,000 koronával járul. 1890-ben az óvodák száma 703-ra emelkedik, melyeket 63,000 gyermek látogat. Költségük évenként 916,282 koronára rug, melyhez az állam 113,326 koronával járul. Ez időben látta Csáky Albin gróf az időt elérkezettnek, hogy az egész kisdedóvás ügyét törvénnyel szabályozza; az erre vonatkozó törvényjavaslatot az országgyűlés egyhangulag elfogadta.

Az erről szóló 1891: XV. törvényczikk részletes intézkedéseivel, az óvódák czéljával, a kisdedek foglalkozásának tervezetével, a kisded-óvók kiképeztetésével és az óvódák adminisztrációjával foglalkozik a könyv V. és VI. fejezete.

Az 1897/8. évben az összes óvódák költségei 2.232,536 koronára emelkedtek, ebből az állam pénztárából 792,898, a megyék a pénztárából 989,086 koronát fedeztek, míg a többi a felekezetekre esik.

A könyv több mint 100 lapot a hazai *elemi népiskolák* fejlődésének és jelenlegi állapotának esetelesére szentel. A mi a népiskolák történeti fejlődését illeti, művünk kimutatja, hogy hazánkban már Szent István korában voltak elemi iskolák, melyek tárgyai arzállastan és az olvasás voltak. E korban szent Gerardus püspök volt az, ki az elemi iskolák vezetésére Walter mestert, az első magyar népiskolai tanítót — kiről történelmünk említést tesz — nyerte meg. Walter mester 20 tanulót tanított az olvasásra, nyelvtanra és zenére. És miután később a tanulók száma rendkívül szaporodott, Gerardus Székesfehérvárról — az akkori királyok székkelyéről — papokat hívott, kikre az elemi iskolák tanítói papok voltak. Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás király idejében már sok népiskola volt, melyeket részben a főpapok, részben szerzetesek tartanak fenn. A XV. század végén már körülbelül 4400 magyar népiskola van.

A XVI. századtól kezdve már nem csak római katolikus, de protestáns elemi iskolákra is bukkanunk.

A magyar népiskolák Mária Terézia uralkodása alatt mentek át a legnagyobb reformokon; ezeket a «Ratio Educationis» név alatt ismertetes rendelet tartalmazza. A könyv behatóan ismerteti a «Ratio» rendelkezéseit.

A Mária Terézia által tervezett új iskolai szervezet azonban nem hajtattott végre, csakis a királyi városokban, az államkinestár jószágain, valamint a római kath. egyházak által főtartott iskolákban alkalmaztatott, míg a nem katolikusok, főkép a protestánsok, nem fogadták el.

II. Józsefnek, ki az iskolai ügyekben anyja nyomdokain haladt, főleg két rendeletét kell kiemelnünk: az első a 6—12 éves gyermekeknek kötelező iskoláztatására vonatkozik, a második a német nyelvnek, mint a népiskolákban való tanítási nyelvnek dekretálása volt. De már II. Lipót idejében az 1790—91. országgyűlés a protestánsoknak szabad rendelkezési jogát, mind az egyházi, mind az iskolai ügyekben visszaadta. Ugyanezen országgyűlés a magyar nyelvnek a népiskolákban való kötelező tanítását elrendelte, valamint bizottságot küldött ki a népiskolai tanításra vonatkozó törvényjavaslat kidolgozására.

A népiskolák fejlődésére még nagy fontosságú az I. Ferencz uralkodása alatt (1806) kiadott második «Ratio Educationis», mely főleg a

katholikus iskolai ügyek rendezésével foglalkozik, és az 1845-ben V. Ferdinánd alatt kiadott «Systema scholarum» név alatt ismeretes rendelet, mely igaz, hogy az 1806-ban kiadott rendelet nyomán halad, de már többféle módosítást tartalmaz. Első sorban különbséget tesz az alsó és felső népiskolák között. E rendelet nemcsak a 6—13 éves tanulókat kötelezi az iskolába járásra, de a városokat, nagy urakat és nagy földbirtokosokat népiskolák fölállítására is szorítja. A néptanítók helyzetét is szabályozza, nevezetesen: megállapítja 30 évi szolgálat után való teljes nyugdíjigényüket.

1848-ban b. Eötvös volt az, ki modern és nemzeti alapon nyugvó népiskolák fölállítására vonatkozó törvényjavaslat kidolgozására vállalkozott, de a törvényhozás, a beállott zavaros események miatt, már nem tárgyalhatta e javaslatot.

1849—1860-ig Magyarország közoktatásügyét Bécsből intézték. Thun Leó gróf volt az, ki az iskolákra vonatkozó új szervezetet adott ki. Az iskolák a papok befolyása alatt állottak és azokat a germanizálás eszközeiül igyekeztek fölhasználni. Népiskoláink állapota 1861—1867-ig a rendszertelenség és zavar szomorú képét nyújtja, melyet csak az 1868-iki, a népiskolai szervezetre vonatkozó XXXVIII. törvényczikk szüntet meg.

A népiskolák fejlődésére még fontos volt az 1879: XVIII. tez., mely a magyar nyelv kötelező tanítását mondja ki, és az 1893: XXVI. törvényczikk, mely a népiskolai tanítók fizetését rendezi.

E törvényczikk részletes ismertetése következik már most könyvünkben, az alsó és felső népiskolák jelenlegi szervezetének ismertetése, valamint a népiskolai tanítók és tanítónők kiképzetésére vonatkozó intézetek bemutatása.

A jelentés áttér ezek után a *felsőbb leányiskolák* ismertetésére, melynek végén statisztikai táblázatokat találunk, melyből néhány adat idézése nem lesz érdektelen. Az 1897/98. tanév végén 25 felsőbb leányiskola volt hazánkban, ú. m.: 14 nyilvános, 2 községi, 5 r. kath., 3 ev. ref. és 1 magán. Ezek közül 21 elsőrendű, 4 másodrendű. A nyilvános felsőbb leányiskolák közül 8 bennlakással van egybekötve. Az állami 14 felsőbb leányiskolában 218-an (71 férfi, 147 nő) tanítottak. A növendékek száma 2776. Emez intézetek fentartási költsége 828,000 koronára rug, melyhez az állam 501,444 koronával járul.

A kereskedelmi iskolákkal foglalkozik könyvünk IV. része.

A legelső *kereskedelmi iskolát* nálunk 1830-ban állították fel Budapesten. Bibanco Emil, sziléziai tanító, a «Pesti Kereskedelmi Testület» támogatásával alapította azt. Kezdetben vasárnapi iskola volt, később alapítója kereskedelmi iskolává alakította át. Eme vállalatnak nagy sikere volt. A kezdetben beirt 12 tanuló száma három év. alatt meg-

tizszereződött. A fővárosban fölállított kereskedelmi iskola mintájára nemsokára *Kolozsvár* (1839), *Brassó* (1841), *Nagy-Kanizsa* (1843), *Késmárk* (1845), *Sopron* és *Arad* (1848) állítottak ilyenmő iskolákat. 1857-ben a «Pesti Kereskedelmi Testület» és a «Nagykereskedők Egyesülete» alapították a pesti kereskedelmi akadémiát, mely három évfolyamból állott, s élére Hampel Antalt állították.

A kereskedelmi iskolák fejlődésének vázlatánál ne hagyjuk említés nélkül, hogy 1857-ben a politechnikumon is egyes kereskedelmi szaktárgyakat, minők: a kereskedelmi és a váltójog, a politikai és kereskedelmi számtan, az árúisme, a német kereskedelmi levelezés, előadták. Emez előadások, melyeket főleg a reáliskolákat végzett tanulók hallgattak, a műiparra és a kereskedelmi pályára lépő ifjakknak a kellő kiképzést nyújtották. Nevezetes intézkedés volt az, hogy a kereskedelmi iskolák felügyelete Trefort Ágost minisztersége alatt 1872-ben a földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszteriumból a közoktatásügyi miniszteriumba tétetett át. A különböző fokozatú kereskedelmi iskoláknak könyvünkben részletesen felsorolt tanterveit mellőzhetjük. A statisztikai adatok közül álljon itt a következő:

Felsőbb kereskedelmi iskola az 1897/8. tanévben 37 volt: 15 állami, 6 államilag subventionált községi, 5 városi, 2 hitközség által fentartott, 4 egyesületi és 5 magán. A növendékek száma 5367-re rugott, mely szám a tanév végén 5011-re apadt. Az érettségi vizsgálatra 1595 tanuló jelentkezett, kik közül 1039 sikerrel le is tette e vizsgálatot. Anyanyelv szerint 5011 tanuló közül 3888 magyar, 832 német, 81 tót, 64 román, 67 szerb, 31 horvát, 2 ruthén és 46 más nemzetiséghez tartozott. Valásra nézve: 2450 izraelita, 1704 katolikus, 307 református, 300 ág. ev. ref., 200 görög nem egyesült, 46 görög kath., 4 unitarius. A tanárok száma ez intézetekben 403 volt. A felsőbb kereskedelmi iskolák fentartása 1.102,860 koronába került. Miután a jelentés az érettségi vizsgálatot tett ifjak számára Budapesten fölállított kereskedelmi akadémiának és a keleti kereskedelmi tanfolyamnak néhány lapot szentel, a kereskedelmi *tanoncziskolák* ismertetésére tér át, s azután a női kereskedelmi iskolák vázolásával foglalkozik. Az erre vonatkozó ismertetésből megtudjuk, hogy az 1897/98. tanévben 19 ilyen tanfolyamot szerveztek (5 Budapesten), melyeket 812 hallgató látogatott, kik közül 749 tette le sikeresen az előirt vizsgálatot.

Könyvünk egyik legérdekesebb része következik már most, mely a *középiscolákkal* foglalkozik. Magyarország középiscolái a középkorban semmit sem különböztek a nyugati államokban létesített ilyenmő iskoláktól. Emez iskolák egyike a trivium volt. Elnevezését a három tantárgytól (nyelvtan, rhetorika és dialektika) kapta, melyet itt tanítottak. Tehát ki e korban beszélni, írni és latin nyelven dissertálni tudott, azt művelt

embernek tartották. Az iskolák egy másik neme a quadrivium volt, itt már aritmetikát, geometriát, zenét és asztronomiát tanítottak. E két intézet a középiskolák és egyetem csiráit rejtették magokban. A leg-híresebb ilyenmű intézetek a Pozsonyban és Budán föllállítottak voltak. A pozsonyi és a budai intézeteken kívül voltak ez időben Magyarországon püspöki iskolák (pl. Veszprémben), káptalaniak (Székesfehérváron és Győrött) és szerzetesiek (mint Pannonhalmán). Ez utóbbiak majdnem mindannyian a benzések és a francia eredetű cyszterciták vezetése alatt állottak. Mindemez iskolákban a szabad művészeteket is tanították. Voltak ezeken kívül olyan iskolák is, melyek kizárólag a latin grammatika tanításával foglalkoztak, voltak ismét más intézetek, melyek a trivium vagy quadrivium egyes tantárgyait karolták fel. Az egyház volt megbizva az iskolák felügyeletével, a tanárok pedig kizárólag szerzetesek vagy papok voltak. Az Árpádok és az Anjou-család alatt ez volt Magyarország középiskoláinak állapota.

Mátyás király idejében Magyarország tudományos niveauja emelkedik, a budai és pozsonyi intézetek, valamint a «Dunai Tudományos Társulat» alapítása ezen király nevét halhatatlanná tették. A Jagellók idejében emez intézetek is hanyatlásnak indulnak, míg a mohácsi csata után teljesen tönkre mentek. A XVI. században Magyarország éjszaki vidékén valamint Erdélyben a lutheránusok mindinkább terjeszkednek. A lutheránusok humanistikus iskolákat állítanak fel, melyek szintén valami «trivium»-félék voltak, de itt a középkori száraz és élettelen tárgyalásokat a görög és latin klasszikusok helyettesítették.

A protestáns középiskolák a XVI. században nagy virágzásnak indultak. A katolikusok féltékeny szemmel nézték a protestáns iskolák emelkedését, de a két vallás közötti rivalitás a legjobb hatással volt a két vallás által fentartott intézetekre. Hogy a katolikusok iskoláikat még nagyobb niveaura emelhessék 1548., 1550. és 1560. tartott országgyűléseken az állam segélyét is igénybe akarták venni intézeteik részére. Nevezetes tény volt az, hogy Oláh Miklós, esztergomi érsek, Magyarország hercegprimása, a jezsuitákat hívta be, kikre Magyarország közoktatásügyét bízta, melyet több mint két századig intéztek. A XVI. század második felében a jezsuiták Magyarországon és Erdélyben 5 középiskolát alapítottak. 1773-ban pedig, midőn e rendet Magyarországon eltörölték, 41 gymnasiumuk volt.

Könyvünk érdekesen fejtegeti, mily rokonszenvvel fogadták Magyarországon a jezsuitákat: mágnások, főpapok, tábornokok, városok elhalmozták őket a ragaszkodás és szeretet jeleivel. Mária Terézia idejében a jezsuita-rendnek évi jövedelme 7.000.000 korona volt. Ismeretes, hogy e rend által fentartott iskolák között voltak: a nagyszombati és kassai egyetemek, a budai és győri akadémiák, továbbá a pozsonyi,

nagyvárad, pécsi, egri és eperjesi gymnasiumok. De a reformátusoknak is megfelelő számú iskoláik voltak a XVI. század vége felé. A lutheránusok Eperjesen, Pozsonyban és Sopronban birtak virágzó intézetekkel, a kalvinisták pedig Debreczenben, Sárospatakon stb.

Fájdalom, hogy 1670-től kezdve Magyarországnak oly szép lendületet vett közoktatásügye gyors hanyatlásnak indul. Ennek oka abban keresendő, hogy a protestansoktól abbéli jogukat, hogy iskolákat alapíthassanak, megvonják, sőt 1681-től kezdve Mária Terézia uralkodásának végeig számos protestáns templomot és iskolát be is zártnak.

A XVIII. században a piaristák által alapított gymnasiumok új korszakot alkotnak a magyarországi középiskolák történetében, népszerűségeik oly nagy, mint rivalisáiké, a jezsuitáké. A piaristák által fentartott gymnasiumok száma már a XVIII. század közepe táján húszra emelkedik. Később a piaristák népszerűsége még jobban emelkedik, a jezsuitáké pedig mindinkább hanyatlik.

A gymnasiumok szervezete provisorikus volt, mely addig tart, míg Mária Terézia nem adja ki 1877-ben a többször említett «Ratio Educationis» cz. rendeletét, mely azonban — legalább nálunk — nem emelkedett törvényerőre.

II. József reformintézkedései sem voltak szerencsések. Az 1806-ban kiadott második «Ratio Educationis» újra szervezi a magyar középiskolákat, melyek három részből állottak. Az első szakaszba, mely négy osztályú volt, olyanok vétettek fel, kik a népiskola két osztályát elvégezték, a második szakasz két osztályból állott; itt már a földrajz elemeit, történelmet, mennyiségtant, főképp a retorikát és a latin poétikát, valamint az irálytant tanították. A harmadik szakaszban, mely hasonlóképp két osztályból állott, a philosophia, a physika és a történelem voltak a főbb tantárgyak. Az előadási nyelv a latin volt, mígnem az 1844: II. tezik ezt ki nem szorította és helyette hazánk középiskolaiban a magyar nyelvet rendeli tanítási nyelvül. Hazai középiskoláink történetében különösen a Thun miniszter által inaugurált reformokat kell még kiemelnünk. Ezek szerint egy tanár tanítja az osztályának összes tantárgyait; a gymnasiumok két részből — al- és főgymnasiumból — állanak és az ezen intézeteket elhagyó növendékek számára az érettségi vizsgálatot hozzák be.

Ezen időben a reáliskolákat is kezdik fölállítani. Emez iskolák kezdetben hat osztályúak, mígnem 1875-ben két osztálylyal megtoldva középiskolai rangra emelkednek. Hazánk középiskoláinak jelenlegi organisatióját az 1883: XXX. törvényezik szabályozza, mely Trefort Ágost minisztersége alatt vált törvényerejűvé.

A magyarországi középiskolák jelenlegi részletes szervezetével, tantervének bemutatásával és az önképzőkörökkel, továbbá az érettségi

vizsgálattal, a testi nevelésre vonatkozó intézményekkel, a tanárképzéssel, valamint a tanárok díjazásával foglalkozik még a könyv, míg a fejezet végén egy igen érdekes statisztikai táblázatból megtudjuk — az 1897/8. tanévet véve alapul —, hogy Magyarországon jelenleg 194 középiskola van (162 gymnasium, 32 reál), melyekbe az említett tanévben 58,384 tanuló iratkozott be. A középiskolák összes vagyona 67.721,454 koronára rug.

A *főiskolákra* térve át, rövid áttekintést nyújt emez intézetek fejlődéséről. Az első egyetemet nálunk III. Béla alapította Veszprémben, a XII. század vége felé, mintául véve a már akkoriban virágzó párisi és bolognai egyetemeket. E veszprémi egyetem azonban nem sokáig tartotta fenn magát.

A XIV. században 1367-ben Nagy Lajos alapította a pécsi egyetemet, hol a kánoni és a magánjogot tanították, de nem volt tanszék a theologiai tudományok részére, daczára annak, hogy ezen egyetem V. Orbán pápa beleegyezésével állíttatott fel. Csak 1465-ben eszközli ki Mátyás király Pál pápától abbeli engedelmét, hogy az egyetem mellé theologiai facultást is állíthasson fel. A pécsi egyetem, valószínűleg 1543-ban, midőn Pécs a törökök hatalmába került, bezárta kapuit. A XVI. század vége felé Ó-Budán is volt egyetem, de ez intézetről igen kevés adat van; csak annyit tudunk, hogy kevéssel Zsigmond király halála után tönkre ment. 1467-ben Mátyás király Vitéz János esztergomi érsek unszolására Pozsonyban egyetemet alapít, de ennek az élete se volt hosszantartó. Még Mátyás király alapított Budán egy csonka egyetemet, ennek is csak két facultása (bölcészeti és theologiai) volt. De Mátyás király halála után ezen egyetem is nemsokára megszűnt.

A XVI. században már a protestánsok is külön *főiskolákkal* bírnak, minők a sárospataki, a később felállított kolozsvári akadémia és a debreczeni, mely a wittenbergi egyetem mintájára alapíttatott és hasonlóképp két facultással (philosophiai és philologiaival) birt.

De a legjelentékenyebb mozzanat, a mit a magyarországi főiskolák történetében felemlíthetünk, amaz 1635. évi 200,000 koronás alapítvány, melyet Pázmány Péter esztergomi érsek tett egy Nagy Szombaton fölállítandó egyetem javára. Ezen egyetem, mely a jezsuiták igazgatása alatt állott és II. Ferdinánd királytól a legkülönbözőbb privilegiumokkal látatott el, 1636-ban nyílt meg. De még a nagyszombati egyetem megnyitása előtt Bethlen Gábor, erdély fejedelme, egy református főiskolát — a gyulafehérvári kollegiumot — alapította, mely később Apaffy fejedelem idejében Nagy-Enyedre helyzetetett át. A nagyszombati katolikus egyetemet a jezsuiták igazgatása alól kivéve, teljesen az állam vette át s először Budára, később Pestre helyezte át és ma a *budapesti m. kir. egyetem*

nevét viseli. 1872-ben állították fel a *kolozsvári egyetemet*, mely a budapestivel teljesen egyenrangú.

Harmadik főiskolánk a budapesti *műegyetem*, mely a budai egyetem polytechnikumára és a József-ipartanoda egyesüléséből jött létre és később egyetemi rangra emeltetett.

Néhány sort szentel e miniszteri jelentés még az akadémiáknak, melyek részben államiak, részben felekezeti.

Könyvünk már most minden egyes főiskola (hozzászámítva a seminariumokat, theologiai intézeteket is) részletes történetére és jelenlegi organisatiójára tér át, legtöbb tért a budapesti egyetemnek szentelvén, melynek teljes administratiójával, szigorlati szabályaival, tanárainak számával ismerkedünk meg.

A selmeczbányai bányászati és erdészeti főiskolának bemutatására kerül a sor, mely intézet 1735-ben a bányászok egyszerű iskolája volt. Csak Mária Terézia idejében 1763-ban reformáltatott és 1770-ben akadémiai rangot kapott. Ez intézet európai hírűvé vált; tanítványai nagyobb részét külföldről rekrutálódta, a mennyiben azok között osztrákok, francziák, angolok, olaszok, svédek, oroszok is voltak.

A bányászati intézetben 9 rendes, 2 helyettes tanár és 9 tanársegéd működik. Ez akadémiát főnállása óta 8666 tanuló (5549 a bányászati és 3117 az erdészeti szakosztályt) látogatta. Az 1897/8. tanévben 124 tanuló látogatta a bányászati és 97 tanuló az erdészeti iskolát.

«A szépművészetek Magyarországbán» czíme könyvünk következő fejezetének.

Rövid visszapillantás után, melyet jelentésünk a magyarok műizlésére vet, áttér tulajdonképeni tárgyára, a magyar építészeti történetére és mindenekelőtt a hazánkban divó építészeti stílusokról számol be.

Hazánkban a XI. és XII. században a régi byzanci stílus volt elterjedve. E stílusban épült a híres székesfehérvári bazilika, hol számos király kriptája is volt. A székesfehérvári bazilikán kívül byzanci stílusban épült: a pécsi, egri, kalocsai, nagy-váradi, ó-budai és számos más e korbeli templom. De ama szerzetes rendek, melyek főleg Németországból vándoroltak be hozzánk, lassanként a byzanci stílust kiszorítják és helyébe a román honosítják meg. E stílust a lebenyi, jáki, zsámbéki, káplányi és deáki templomokon vehetjük észre. Később a gót stílus (XIII—XV. századig) kezd hazánkban tért foglalni, mely stílusban a kassai, bártfai, eperjesi, kolozsvári és brassói székesegyházak vannak építve.

Jelentésünk áttér ezek után a magyar festészet fejlődésére és kiemeli, hogy magyar festészeti emlékeket csak a XIII. századból ismerünk. Emez emlékek között a Gizella királynő által alapított veszprémi kápolna freskó maradványai, továbbá a deáki, a dömölki, a péczeli tem-

plomokban talált freskók a legnevezetesebbek. A középkori magyarországi festmények közül említésre méltók a brassói és nagy-szebeni, besztercebányai, derzsi, fülei, magyar-pályai stb. freskók. A XV. és XVI. században Korvin Mátyás uralkodása idejében az olaszországi renaissance nálunk is hódít. Emez irányt az olasz tudományokat és művészeteket pártoló fejedelem direkt Olaszországból importálta hazánkba. Korvin Mátyás nem elégedett meg azzal, hogy olasz művészeket hozott be, hanem magyar művészeket is kiküldött Olaszországba a renaissance tanulmányozására. Fájdalom azonban e kor művészeti remekei a török háborúk idejében majdnem mind elpusztultak.

A XVII. században a törökök hazánkból való kiűzetése után művészetről Magyarországon szó sem lehetett. A kimerült nemzetnek nem volt meg sem az eszköze, sem a kedve építészeti műrecek alkotására.

Később a XVIII. században aristokrátiánk volt a művészetek nagy pártfogója. Főuraink közül számosan könnyen hozzáférhető képtára volt, de mivel ők nagyrészt állandóan Bécsben tartózkodtak és itt sem a magyar nyelvvel, sem a magyar művészettel nem igen törődtek, azért a magyar művészetnek az aristokratáknak említett pártfogása nem nagy hasznot hozott.

Csak 1840 ben tűnik fel az első kiváló magyar festő Markó Károly személyében; később Brocky Károly mint festő szerzett Angolországban dicsőséget a magyar névnek. Széchenyi István gróf volt az, ki a művészetek pártolására buzdította a magyar nemzetet. E buzdításnak az lett az eredménye, hogy Trefort Ágost, Szalay László, Fáy András, Wagner Sándor, Kossuth Lajos pártfogása alatt megalakult az első magyar szépművészeti társaság, mely 1840 junius 1-én nyitja meg az első magyar szalont a pesti redoute-palotában. Az első magyar képművészeti társaság 218 képpel és 31 aquarellal nyílik meg. A képművészeti rendező társulat ez időben 1293 tagot számlál. E társaságban nyílik meg a legnagyobb ünnepélylyel az első magyar szépművészeti iskola is, melyet Marastoni Jakab alapított. 1846-ban már szép lendületet vett a magyar festészet. Barabás Miklós, Zichy Mihály és mások nevei ekkor tűnnek fel műveikkel legelőször.

Már 1867-ben a festőművészek nagy sorával találkozunk, mint Székely Bertalan, Than Mór, Madarász Viktor, Böhm Pál, Litzenmayer Sándor; míg a szobrászat terén Izsó Miklós, Böhm József, Huszár Adolf, Klein Miksa szereznek maguknak halhatatlan nevet a magyar művészet történetében.

A magyar társadalom is kiveszi részét a műpártolás terén, mely célból az „Első magyar művészeti társaság”-ot alapítja meg, míg a törvényhozás a régi műemlékek föntartására szánt összeg megszavazásával kívánt a magyar műpártoláshoz hozzájárulni.

Az első rajziskolát azonban nálunk csak 1871-ben nyitják meg,

ugyanebben az időben a vallás- és közoktatásügyi miniszter a képzőművészeti tanácsot nevezi ki.

A többi, a művészeti oktatás emelésére vonatkozó intézkedések a következők voltak. 1878-ban fölállítják a műipari múzeumot; 1880-ban a műipariskolát; 1883-ban a történeti arczképcsarnokot. Nevezetes momentum a művészet népszerűsítésére az 1877-ben nyilvános aláírás útján alakult «Képzőművészeti Társulat», mely évenként saját palotájában a «Műcsarnok»-ban képkiallítást rendez. A törvényhozás pedig 600,000 koronát szavazott meg egy képzőművészeti csarnokra; sőt a milleniumi évben még nagyobb áldozatokra szánta el magát, midőn 6.400,000 koronát szavazott meg a képzőművészeti múzeum építésére.

A következő fejezetekben minden egyes, a művészeti kiképezetésre vonatkozó intézet ismertetésével találkozunk; részletesen le van írva a rajztanárképző, a műipariskola, a festészeti iskolának szervezete.

A muzeumoknak külön fejezetet szentel jelentésünk, melyben a legtöbb tért a Magyar Nemzeti Múzeum története (két részben 1802—1847. és 1847—1867), továbbá jelenlegi beosztásának leírása foglalja el. Megtaláljuk az egyes tárukban kiállított nevezetesebb tárgyak ismertetését, valamint ama tudományos működést is, melyet minden egyes szakosztály kifejt.

Egy igen érdekes fejezetet szentel könyvünk a gyógy-pædagogiai intézeteknek, melyekre tudvalevőleg kormányunk újabb időben nagy gondot fordít. Ebből tudjuk meg, hogy a váci siketnéma intézet 1802 aug. 15-én nyílt meg, mely iskolának eleinte csak 10 növendéke volt. A váci siketnéma iskola számtalan reformon ment át, míg az 1894/5. tanévben kapta a jelenleg érvényben lévő organizatióját.

A váci siketnéma iskola nemsokára szűknek bizonyult, úgy hogy Budapesten, Kolozsvárt, Temesvárt, Kaposvárt, Aradon nyíltak meg az állam subventiója mellett ily irányú intézetek. Ugyanebben a fejezetben találjuk a vakok intézetének ismertetését is. A vakok intézetének alapját nálunk még 1825-ben Pozsonyban Klein János — a bécsi vakok intézetének igazgatója — vetette meg. A magyar intézet vezetését Klein egyik jeles tanítványára, Beitl Rafaelre bízta. József nádor, ki ez intézet irányában nagy érdeklődést tanúsított, bizottságot nevezett ki, mely a vakok intézetének számára országos gyűjtést eszközölt és nemsokára a kegyes adományokból annyi gyűlt össze, hogy a pozsonyi intézetet kibővítve az ország fővárosába Budapestre helyezte át.

Az 1838-iki nagy árvíz a vakok intézetét is romba döntötte; 1842-ben foglalta el azt az épületet, melyben még most is van. Mellesleg megjegyezzük, hogy most épül Budapesten a Hermina-tér és István-út sarkán a vakok új intézete, mely képes lesz 900 növendéket befogadni.

Az előadási nyelv a vakok intézetében 1828-ig a német volt, azóta magyar.

Az udvari kanczellaria egy körirata a papoknak végrendeletök készítésénél a vakok intézetét is figyelemükbe ajánlotta. Emez intézkedésnek is meg volt az eredménye. A kormánynak már 1828-ban szándéka volt a vakok intézetét államosítani, de terve csak az 1873: XXXI. törvénnyel valósult. 1897-ben létesült ama reform, hogy a vakokat ipari foglalkozásra is tanítják, különösen kosár-, gyékényfonásra és kefekötésre.

Jelenleg a budapesti vakok intézetének 88 benlakó növendéke van. Az intézetnek vagyona 1.324,628 koronából áll, főtartási költsége pedig 110,386 korona, melyből az állam 72,716 koronát fedez, a többi 39,670 koronát az intézet alapjából és különböző jövedelmi forrásaiból fedezik.

Az idioták, képezhető hülyék és gyengeelméjű gyermekek ellátásáról és tanításáról is beszámol jelentésünk, kiemelve az 1868: XXXVIII. törvényzcikk 3. §-át, mely a fertőző betegségben vagy elméleti bajban szenvedő gyermekeket kizárja a nyilvános tanításból.

Trefort Ágost miniszter behatóbban kezdett foglalkozni az idioták, gyengeelméjű gyermekek és félkegyelműek nevelésével, midőn egy szakembert küldött ki a külföldi hasonló intézetek tanulmányozására. A szakférfiú visszatérvén, Trefort Rákos-Palotán állította fel az első intézetet az idioták nevelésére, mely később Budapestre helyeztetett és állami kezelésbe ment át. Az épület jelenleg 60 benlakó növendékre van berendezve, kik 8 évig maradnak az intézetben. Az intézetnek fenntartása az államnak évenként 55,608 koronába kerül.

A miniszteri jelentés utolsó fejezete az árvaházakkal foglalkozik. A jelentésből megtudjuk, hogy Magyarországon 1897-ben 108 árvaház volt, hol 433 tanító és tanítónő működik, kik 2706 fiút és 2250 leányt nevelnek. A legkiválóbb az árvaházak között a «Budapesti József fiárvaház», melyet a halhatatlan József nádor emlékére Budapest fővárosa alapított. Itt 100 árva fiút nevelnek. Utána a leghiresebb a budapesti Mayer-féle fiárvaház, mely 1886-ban nyílt meg. E fiárvaház, hol évenként 60—70 fiú talál elhelyezést, 738,278 korona vagyonnal bir. A leányárvaházak közül a legnevezetesebb az «Erzsébet leányárvaház», halhatatlan királynék nevére elkeresztelve. Ez intézetben is több mint 100 árvaleányt nevelnek fel 17 éves korukig. Sorra veszi ezután a jelentés a többi budapesti felekezeti, valamint a vidéki árvaházakat, hogy áttérjen amaz egyetlen Budapesten létező gyermekmenedékhelyre (Crèche), melyet Mayer István pädagogus alapított. Ez intézet jelenleg 400—500 gyermeket gondoz és főleg ama szülők gyermekeit veszi fel, kik egész napon át házon kívül vannak elfoglalva.

Az országban lévő többi nyilvános, jótékony intézet bemutatásával végződik emez annyi érdekes adattal ellátott könyv, melynek minden fejezete megérdemelné, hogy lapokat szenteljünk neki.

A miniszternek a párisi kiállításra készült eme könyve, mely mellesleg megjegyezve, gördülékeny és hibátlan francia nyelven van megírva, megérdemli, hogy nemcsak a külföldiek, kiknek első sorban szánva volt, hanem mindenki, ki hazánk kulturája iránt érdeklődik, a legnagyobb alapossággal tanulmányozza. A munka mindenesetre azt a célt, hogy a külföldnek hazánk kulturájáról alapos és autentikus képet nyújtson, teljesen elérte.

TÉRY JÓZSEF.

L'ancienne communauté Ste-Barbe et le Collège municipal Rollin, par A. Rousselot. Páris, 1900. 204 lap és három tábla.

A párisi kiállítás alkalmával az összes középtanodai intézetek igazgatói iskoláik rövid történeti vázlatát kapcsolták a kiállított épület rajzához, a statisztikai tabellákhoz és az írásbeli dolgozatok füzeteihez. A Collège Rollin érdemes igazgatója e rövid vázlat elkészítésében annyira belemerült intézetének archivumába, hogy egy rövid notice helyett egy szép kötetet bocsátott közre, mely a francia tanügy egyik nagyobb intézetének multját és jelenét világítja meg. Tudva levő dolog, hogy a párisi intézetek közt többen már a középkorban virágoztak a Ste Geneviève halmán és hogy az Université de Paris kiegészítő részét képezték. Azon a helyen, a hol ma a Lycée Louis-le-Grand, a Lycée Henri IV, a Lycée St. Louis (régente Collège d' Harcourt), a Collège Ste-Barbe állnak, az egyetem egyes doktori pensionatusokat tartottak, melyek idővel collegiumokká alakultak át, ahol a francia nemesi és polgári rend gyermekeit neveltette. Egyike a legrégebbeknek volt a Szt. Borbáláról elnevezett Collège Sainte-Barbe, melyet Hubert János 1430-ban alapított s a mely a mai Collège Rollin őszanyja. Rousselot művének első fejezetében nagyon vonzón adja elő ezen intézet sorsát alapításától egész a francia forradalomig. Főleg két munkára támaszkodik. Leŕeuve 1853-ban megjelent *Histoire du Collège Rollin* cz. művére és a nagyhírű Quicherat: *Histoire de Ste-Barbe* alapvető munkájára, melyet az Ecole des chartes e kitűnő tanára 1860-ban tett közzé. Az intézet főbb régensei között a középkor végén említendőek Bouet István és Lemaistre János, kik Ste-Barbe-nak nagy hírt és dicsőséget szereztek. Érdekes megtudni, hogy a XVI. század elején egy portugalli születésű gazdag pap, Diogo de Gouvêa vette meg az intézetet és hogy oda ötven nemes portugalli ifjat hozott tanulókul. Itt tanult tiz éven át a jezsuita rend alapítója, Loyolai Ignác, itt Xavier-i szt. Ferencz, India és China első apostola, de itt egyszersmind